

KÄÄNULINE TEEKOND KIRJANDUSES

Vestlus Leena Kurvet-Käosaarega

Foto: erakogu

Kirjandusteadlane Leena Kurvet-Käosaar on Tartu Ülikoolis ja Tallinna Ülikoolis kirjandust õpetanud alates 1996. aastast, alates 2012. aastast on ta Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis kultuuriteooria dotsent. Eesti Kirjandusmuuseumis töötab ta vanemteadurina 2009. aastast. 22. novembril 2019 tähistab ta oma 50. sünnipäeva, sel puhul usutles teda Brita Melts.

Ülikooliteed alustasid sa inglise filoloogias, magistrantuuri lõpetasid aga võrdleva kirjandusteaduse alal Indiana ülikoolis USA-s tööga, mis käsitles Ladina-Ameerika, Ameerika ja Kanada autoreid. Oma ülikooliaja algusest mäletan sind XX sajandi maailmakirjanduse kursuse õppejõuna. Mis on sinu valikuid suunanud?

Olen selles mõttes õnnelik inimene, et olen oma elus kokku juhtunud inimestega, kes on mind innustanud ja inspireerinud ning kelle kaudu on mulle avanenud erinevad erialased maailmad. Gümnaasiumiajal praeguses Miina Härma Gümnaasiumis, tollases Tartu II Keskkoolis oli selleks inglise keele õpetaja Reet Noorlaid. Otsust inglise filoloogiat õppima minna kujundas tema eeskuju. Kirjandus oli koolis üks mu lemmikaineid, mida nautisin hoolimata nõukogulikest rõhuasetustest selle õpetamisel. Ülikoolis olid murdepunktiks professor Jüri Talveti maailmakirjanduse loengud. Oma lõbuks lugedes ei teinud ma vahet, kas loen inglise, prantsuse, saksa või eesti kirjanikke – lugesin seda, mis mind huvitas, ja lugesin enam-vähem kogu aeg. Talveti loengud andsid mu lugemusele raami ja innustasid mind juba teadlikult edasi lugema. Maailmakirjanduse eksami ajal sattusin Talvetiga vestlema Francisco de Quevedo ja John Donne'i luulest, kuigi mu eksamipilet puudutas hoopis Shakespeare'i loomingut II perioodi (aastaid 1595–1601). „Vaat sellest hakkategi oma kursusetööd kirjutama,” ütles ta mulle vestluse lõpetuseks. Nii kirjutasingi kursusetöö ja hiljem ka bakalaureusetöö John Donne'i luulest ja plaanisin selle teemaga Talveti juhendamisel jätkata magistrantuuris.

Siis aga kandideerisin Indiana ülikooli eesti keele õppeassistendiks, mis andis mulle võimaluse jätkata seal õpinguid magistrantuuris. Võrdlevat kirjandusteadust õppides sattusin professor Edward Friedmani metafikt-

siooni kursusele, mis hakkas hispaania kelmiromaaniidega ja lõppes maagilise realismiga. See viiski mind tasapisi Donne'i ja hispaania kuldse ajastu luule juurest eemale. Õppisin Indiana ülikoolis 1990-ndate keskel, see oli kirjandusuurimises postmodernismi tippaeg (kirjanduses veel otsapidi ka) ja metafiktsioon haakus sellega vahetult, aga andis samal ajal huvitava tagasisivaate romaanižanri arengule. Kui magistrantuur hakkas lõppema, pakkus Talvet mulle võimaluse asuda tööle Tartu Ülikooli XX sajandi kirjanduse õppejõuna. Neid loenguid ette valmistades lugesin end sisse modernistlikku kirjandusse ja laiemalt selle ajastu mõttevooludesse, mis mind paelusid eelkõige tohutu loovenergia tõttu, mis (nagu mulle tundus) seda aega iseloomustas.

**Doktoritöö Tartu Ülikoolis kaitse-
sid samuti võrdleva kirjandustea-
duse alal, uurides Anaïs Nini, Aino
Kallase ja Virginia Woolfi päevi-
kuid, praegu oled üks juhtivaid
eesti kirjandusteadlasi. Millal ja
kuidas hakkas eesti aines sind nii-
võrd paeluma, et nüüdseks on saa-
nud sellest su peamine uurimisala?
Ja mida pead ise enda kui uurija
põhiteljeks?**

Nii õppejõu kui ka mentorina rõhutas Talvet alati eesti kultuuri ja kirjanduse tähtsust, Eestis on alati olnud kirjanduse maailmakaardil ning kirjanduse ja maailma järele küsija jaoks esmane lähtepunkt. Selles mõttes ei ole ma eesti kirjanduse juurde jõudnud kuskilt kaugelt. Inglise filoloogia õppekava ei sisaldanud aga ühtegi eesti kirjanduse kursust ja alles õpingute lõpus sain valikainena võtta eesti pagulaskirjanduse kursuse, mida õpetas Karl Muru. Samapalju kui aines, köitis kursuse juures asjaolu, et arutasime nüüd avalikult teoseid, mis kooliajal olid minuni jõudnud läbi vana-vanemate sõpruskonna salaja käest kätte edasi antuna.

Doktoritöö teema valik lähtus huvist souuringute vastu, mida olin, eelkõige

kirjanduslikust perspektiivist, vaikselt uurima ja õpetama hakanud. Tahtsin uurida just naiskirjanike isiklikemat laadi kirjutisi. Rutt Hinrikus soovitas mul hakata tegelema Aino Kallase päevikutega, võrdluseks valisin ligikaudu samast perioodist ühed kõige tuntumad naiskirjanike päevikud, Virginia Woolfi ja Anaïs Nini omad, mis on väga erinevad nii stiililt kui ka temaatikalt. Doktorantuuri astumise hetkel ei teadnud ma autobiograafiauuringutest peaaegu midagi ja tollal Eestis nende teemadega ei tegeletud ka. Doktorantuur tähendaski esialgu seda, et taotlesin ühe stipendiumi teise järel ja käisin eri ülikoolide raamatukogudes autobiograafiauuringute alast kirjandust lugemas. Samal ajal hakkas mind üha rohkem huvitama see valdkond üldiselt ja asusin doktoritöö kõrvalt tegelema elulookirjutuse uurimisega laiemalt. Kui töö lõpuks valmis sai, hakkas Eestis üha rohkem ilmuma omaelulookirjutuslikke teoseid, mis kirjanduskriitikute seas põhjustas kirglikke vaidlusi kirjanduse allakäigust. See oli huvitav vastuolu: ühelt poolt selgelt uue suundumuse esilekerkimine kirjandusmaastikul ja teisalt äge institutsionaalne vastuseis sellele. Diskussioonid omaelulookirjutusest on sageli diskussioonid kirjanduse olemusest üldiselt, väärtustest, mida kirjandust arvatakse kandvat, ja piirialadest, kus need väärtused teisevad ja (olenevalt vaatepunktist) rikastuvad või kaotavad oma esteetilise jõu. See paelus.

Ma ei oska end määratleda eelkõige eesti kirjanduse uurijana. Mind kütkestab endiselt maailmakirjanduse mõiste, see, kuidas kirjandusteosed maailmas rändavad, kuidas on võimalik kirjanduse kaudu kohtuda kellegagi kaugest minevikust ja teisest kultuuriruumist. Ma arvan, oma maailmakirjanduse loengutes vahendas Talvet meile just niisuguseid kohtumisi, mis tema elus olid aset leidnud. Sellest kirjutab paeluvalt ka Edward Said Erich Auerbachi kirjandusteaduslikku meetodit selgitades.

Omaelulookirjutus on natuke teistlaadi kohtumine, mis sisaldab alati seoseid, ükskõik kui tinglikke, referatiivse maailmaga, sageli indiviididega, kes ei ole eraldi võttes kultuuriikoonid niisuguses mõttes, nagu seda on Cervantes, Woolf, Vonnegut, Tammsaare või Kross. Vahel need positsioonid ka lähenevad teineteisele, eriti Eestis, kus kultuuriruum on nii väike, et kõik ühel või teisel moel tunnevad kõiki. Ma ei oska nimetada telge, õigem sõna oleks teekond, kus pole täpselt ette teada, milline teeots järgmisena kõige paelavam tundub. Küllap seepärast ongi mu teekond kirjanduses nii käänuline olnud.

Eesti-uuringute Tippkeskuses juhid koos Triinu Ojamaaga migratsiooni- ja diasporaa-uuringute töörühma ning oled ka biograafika ja soouuringute töörühma liige. Kas paistab õigesti, et sinu viimase aja uurijategevus on, nii nagu üleüldine trendki, puhtkirjandusteaduslikult suunalt ayardunud kultuuriuuringutesse? Õieti, kas sinu juures on see pigem paratamatu suundumus, et teadusmaailmas toime tulla, või mida oled näiteks migratsiooni-kogemuste kirjeldustes leidnud enda jaoks tähenduslikku?

Minu arvates ei ole tänapäeval tingimata vaja end distsiplinaarselt määratleda, aga paljud mu viimaste aastate artiklid ei ole temaatikalt ja rõhuasetustelt puhas kirjandusteadus. Mulle olulised uurimisvaldkonnad – omaelulookirjutus, mälu- ja traumauuringud – ei ole distsipliinipõhised. Migratsiooni- ja diasporaa-uuringud on lai interdistsiplinaarne valdkond, aga ka valdkond, kus eri distsipliinide töö kulgeb eraldi trajektoore pidi. Eelmisel aastal korraldasime rahvusvahelise konverentsi „On the Move: Migration and Diasporas”, mille populaarsus näitas, et vajadus humanitaar- ja sotsiaalteadlaste vaheliste dialoogide järele on suur ning eri distsipliinide lähenemised rikastavad teineteist.

Küüditamislugudega ja natuke laiemalt traumatemaatikaga olen nüüdseks tegelenud juba pea paar aastakümnet. Väita, et see on olnud kompromissvalik, et teadlasena toime tulla, oleks ebaeetiline – see tähendaks sisuliselt, et olen oma teadlasekarjääri osalt üles ehitanud teiste inimeste valule ja kannatustele. Nõukogude aja olemus ja eriti repressioonid on teema, mille juured on mu lapse- ja nooruspõlves. Minu emapoolseid vanavanemaid, kellega koos kasvasin, ei saadetud vangilaagrisse ega küüditatud, neil oli lihtsalt raske erialast tööd leida või seda hoida. Nende paljud sõbrad, kes olid mu lapsepõlvkodus sagedased külalised, olid olnud vangilaagrites või küüditatud, mõned neist alles 1960-ndate keskel Siberist tagasi tulnud. Mu vanavanemad rääkisid mulle nendest asjadest, aga kõige selle kohal oli ikkagi nagu mingi vaikusete või vari. Eriti hästi mäletan Tiiu Oinast, kes oli mu vanaema üks lähedasemaid sõpru ja minu ema ristiema. Tiiu saadeti nõukogudevastase tegevuse eest Inta sunnitöölaagrisse. Kui ma keskkooli lõpetasin, kinkis Memm mulle Tiiule kuulunud hõbesõrmuse, mis hakkas minu jaoks tähistama kohustust mitte ainult mäletada, vaid ka teada saada ja mõista. Naiivselt mõtlesin, et küüditamislugusid uurides saan aja jooksul kõigile küsimustele vastuse...

Trauma mõiste ja teoreetilise raamatikuga tegelema hakkasin seepärast, et see näis olevat laiemalt mõistetav keel, mille abil rahvusvaheliselt küüditamise temaatikat vahendada. Traumateooria on ka praegu maailmas üks dominantseid diskursusi, mille kaudu käsitletakse ränki elusündmusi, eriti murranguliste ajaloosündmuste kontekstis, ja seda mitte ainult teaduses, vaid ka teraapilistes praktikates ja näiteks rahvusvahelises inimõiguste eest võitlemises. Praegu kirjutatakse palju traumateooria anglo-ameerikalikest juurtest ja üsna kitsast psühhoanalüütilisest raamist, mille universaalne rakendatavus on problemaatiline. Kui ma traumatemaatikaga

tegelema hakkasin (esimese artikli kirjutasin vist 2010. aastal, kuigi see ilmus hiljem), oli traumateooria kompaktnel holokaustil põhinev raamistik. Küüditamislood sellesse raamistikku ladusalt ei sobitunud. Miks ma selle suunaga üldse edasi tegelesin? Oluline põhjus on see, et kuigi trauma mõistet hakati aja jooksul ka balti kontekstis laiemalt kasutama, domineeris seal alati ellujäämis- ja vastupanunarratiiv. Sellest, et see kogemus võis inimest tugevalt kahjustada ja jääda tema elu mõjutama, ei sobinud rääkida, see tõi esile sobimatu ohvripositsiooni. Tahtsin osutada sellele, et isegi kui jäädi ellu, võisid repressioonikogemused jätta oma jälje, seda sügavama, mida vähem võis neist rääkida.¹ Samas avavad küüditamislood viise, kuidas inimesed püüdsid niisuguse elukogemusega toime tulla. Imbi Paju film ja hiljem raamat „Tõrjutud mälestused” tõi selle külje meie okupatsioonikogemuses esimest korda laiemalt esile. Raamatust ilmus sel aastal uus trükk ja seda on tõlgitud kaheksasse keelde, aga alguses oli vastuvõtt Eestis mõneti tõrjuv. Olen Imbiga nendel teemadel palju rääkinud, meie vestlused ja tema toetus on olnud mulle väga tähtsad mitte ainult nende teemadega tegelemisel teadlasena, vaid inimeseks olemisel üldiselt.

Sinu peamine teadustöö keel on olnud inglise keel. Kas juhuslikult (oled esimeselt hariduselt inglise filoloog) või on see pigem missioonitundlik valik – teha eesti aines laie-

¹ Vt L. Kurvet-Käosaar, *Creating a habitable everyday in Estonian women's diaries of the repressions of the Stalinist regime. – Unspeakable: Narratives of Trauma*. Toim M. Stroińska, V. Cecchetto, K. Szymanski. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2014, lk 141–156; L. Kurvet-Käosaar, *Õnneliku lapsepõlve varjus. Leelo Tungla „Seltsimees laps” ning „Samet ja saepuru”*. – Kirjanduspärand kultuuriloos. Artikleid ja uurimusi 2008–2014. (EKLA töid kirjandusest ja kultuuriloost 7.) Toim M. Laak, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2014, lk 128–147.

malt kuuldavaks-nähtavaks? Või on selle taga perspektiivituse taju seoses eestikeelse teadusmaailmaga?

Hmm, see on raske küsimus, kuidas ma end nüüd välja vabandan? Osaliselt on see olnud teadlik valik. Sageli arvatakse, et vaevalt ühe väikese riigi kirjandus ja kultuur huvitab kedagi laias maailmas, ja minus on olnud omamoodi hasart tõestada, et see pole nii. Kui lähen mõnele oma valdkonna konverentsile, siis keegi ei küsi enam, mis asutus see Eesti Kirjandusmuuseum selline on, teatakse, et see on kultuurilooliselt väärtuslik ja rikas arhiiv, kus tehakse olulist (teadus)tööd. Kurb on see, et praeguses pingelises teadusrahastussituatsioonis ei ole sugugi kindel, et saame oma tööd jätkata. Osalt on keele eelistus tulenenud sellest, et mul on olnud kergem mingitest teemadest inglise keeles kirjutada. Alati on küll vaja lahti seletada kultuurikontekste, aga arusaamad valdkonnast ja teadmiste tase on sarnasemad, mõnikord isegi huvi suurem. Näiteks kirjutame praegu koos Maarja Holloga Eesti viimase pooleteise aasta omaelulookirjutuse ülevaadet ajakirja *Biography. An Interdisciplinary Quarterly* numbrisse, mis sisaldab omaelulookirjutuse ülevaateid kogu maailmast. Eestis kirjanduse aastaülevaadetes selliseid teoseid ei vahendata ja üksikteoste retseptsioonis ei tõuse omaelulookirjutuslikud aspektid alati esile, kuigi minu arvates on omaelulookirjutuslikkus viimastel aastatel olnud näiteks kultuurkapitali poolt kirjanduse eri kategooriates hinnatud teoste üks keskseid jooni.

Eesti ja inglise keeles kirjutamine on väga erinevad protsessid ja nõuavad eraldi sisseelamist, mitte ainult keele, vaid mõtlemise osas üldse. Eesti keeles kirjutamine on minu jaoks nõudlikum ülesanne, aga just seda tahaksin tulevikus rohkem teha.

Sa oled teinud väga palju koostööd väliskolleegidega nii konverentside korraldamisel kui ka teaduskogumike koostamisel ja toimetamisel,

see on ilmselt vältimatu, kui tahta eesti kirjandusteadlasena mõjule pääseda. Kui lihtne on olnud leida mõtte- ja teemakaaslasti rahvusvahelisel areenil ja mida see sinu jaoks on tähendanud, mida sulle andnud (peale hasardi tõestada, et väikese riigi aines on üldhuvitav)?

Rahvusvaheline on tänapäeva teadusmaailmas ülepruugitud mõiste, aga see ei tähenda, et see oleks sisutu või tähtsusetu. Maailmakirjanduse mõiste tähendab, et rahvus(kirjandus)te vahel on ruum, milles need kirjandused, arusaamad maailmast, inimestest ja kultuurist haakuvad ja põimuvad, moodustavad uusi konfiguratsioone. See on olnud minu jaoks üks lähtepunkt kultuuri ja kirjanduse mõistmisel ja mõtestamisel.

Rahvusvahelises koostöös esindan muidugi teatud regiooni, näiteks Balti riike või Ida-Euroopat, aga eelkõige on koostöö aluseks ühised huvid, mis sõlmuvad sisulise kontakti kaudu. Olen viimasel ajal kirjutanud mitmeid peatükke omaelulookirjutuse uuringute käsiraamatutesse või ülevaatelistesse erinumbritesse (nt auto/biograafia metodoloogia, päeviku-uurimise ja autobiograafia-uuringute tulevikusuundade teemadel) ja see on suur tunnustus, et minu teadmisi niisugusel viisil väärtustatakse.

Samas, nagu mainisin, kui hakkasin oma doktoritööd tegema, siis eriti varasematel aegadel tundsin selle teemaga end Eestis üksikuna. Kui esimest korda võtsin osa IABA (International Auto/Biography Association) maailmakonverentsist Hawaii ülikoolis 2008. aasta suvel, muutis see kogu mu erialast eksistentsi. Ühele plenaarsinejale küsimust esitada soovides sain korraga aru, et umbes 2/3 neist teadlastest, kellele oma doktoritöös viidanud olin, istus seal saalis. Unustasin oma küsimuse täielikult ja suutsingi seal 200-pealise auditooriumi ees seda ainult kogeledes selgitada. Minu üllatuseks hakkasid inimesed saalis plaksutama ja keegi ütles:

„Welcome to the IABA family!” See ei olnud öeldud suusoojaks, mind on tõepoolest selles kokkuhoidvas ja oma erialale pühendunud valdkonnas omaks võetud. Minu valdkond toimib rahvusvaheliselt väga kogukondlikult ja mittehierarhiliselt, ei ole üksikuid staarteadlasi ega „muud massi”, väga palju mõeldakse ja tegutsetakse ühiselt. „IABA perekonnas” olemine tähendab, et pead andma oma panuse. Mina olen aidanud asutada IABA Euroopa haru, korraldanud Tallinna Ülikoolis 2011. aastal II IABA Europe'i konverentsi ja olnud üsna algusest peale ajakirja *European Journal of Life Writing* toimetuskollegiumi liige – see pole mingi aunimetus, mida on hea CV-s mainida, vaid see on tähendanud tihedat tööd ajakirja arendamisel ja siseretsensioonide kirjutamisel (aastate peale kokku kuskil 40). Mitmed mind huvitanud teemad on leidnud väga head vastukaja mu kolleegide seas maailmas, eriti hingelähedane oli mulle eraelulisust, selle tõlgendamisvõimalusi ja piire käsitlev projekt, kuigi tegelikult palju sellest, mis koostööd kandis – eelkõige meie endi seotuse määr oma (sageli perekonnaloolise) uurimismaterjaliga –, on selle koostöö tulemusena ilmunud kogumikus² vaid vihjamisi aimatav.

Olin juba enne hakanud tegelema ka elulugude uurimisega, aga Eesti Kirjandusmuuseumisse asusin tööle kohe IABA-ga liitumise järel ja töötasin siis ühes kabinetis koos Rutt Hinrikusega, kes on olnud omaelulookirjutusega tegelemise üks eestvedajaid Eestis. Ruti huvid, töö elulugude kogumisega ja tema tohutud teadmised Eesti Kultuuriloolise Arhiivi materjalidest, aga laiemalt ka ühendus Eesti Elulood, mis koondab nende teemadega tegelevaid inimesi, mitte ainult teadlasi, ja muidugi kogu EKLA töörühm on viimase kümne aasta jooksul olnud minu jaoks hindamatu väärtusega. Rahvusvaheline töö ei oleks

² *Border Crossings. Essays in Identity and Belonging.* Toim P. Arthur, L. Kurvet-Käosaar. New York–London: Routledge, 2019.

mõeldav ega minu jaoks ka põhjendatud ilma selleta.

Sageli käsitled teemasid, mis on ühiskonnas parajasti aktuaalsed – näiteks elulood ja migratsiooni puudutav aines. Kui oluliseks sa pead seda, et sinu uurimistöö annaks tähendusliku panuse üleüldisse ühiskondlikku konteksti – et see ei piirduks teksti ja olnu analüüsimisega, vaid kõnetaks vahetult ja paljusid, mitte ainult kolleege ja autoreid?

Oma teemasid ei ole ma teadlikult just sellest perspektiivist valinud, need on mind ennast huvitanud. Elulood kõitsid mind oma elulisuse pärast, sellepärast, et neil oli (tollal) ühiskonnas nii kaalukas roll. EKLA elulookogu ligi 4000 tekstiga toetub tugevalt inimeste usaldusele elulugude kogujate vastu, minul on olnud võimalus kirjandusmuuseumis töötades väheke ka selles osaleda.³ Oma elulookirjutuse juures kõidab mind kindlasti see, et see on taasiseseisvusperioodi vältel kujundanud Eesti kirjandus- ja kultuurimaastikku. See haakub mitme suurema küsimusega üksikisiku ja (rahvus)kogukonna, subjektiivse minapildi ja ajalootaju, faktilise ja väljamõeldise, avaliku ja isikliku, olevikutunnetuse ja minevikutundmise vajaduse seostest. Need on olulised küsimused, mida minu arvates on vajalik käsitleda nii teaduslikus kui ka laiemas ringis, aga võrreldes Rutt Hinrikuse, Tiina Kirsi või Merle Karusooga – nende töö on minu jaoks olnud keskse tähtsusega, nagu ka Imbi Paju töö – tegutsen põhiliselt ikka piiratud akadeemilistes raamides.

Ma ei ole nõus seisukohaga, et teadus on omaette universum, millel puudub seos kultuuri ja ühiskonnaga laiemalt, kui just laiema avalikkuse poole eraldi ei pöördata. Teadus on laiema avalikkuse üks osa ja see näitab midagi avalikkuse mõiste tõlgendamise kohta üldi-

selt, kui teadusdiskursus on sellest välja arvatud. Muidugi elame üha tugevamalt spetsialiseerunud maailmas, kus ühe valdkonna keel võib sellest väljaspool olla ilma tõlkimiseta mõistetamatu. Aga elame ka maailmas, kus on üha vähem soovi erinevaid keeli – laiemas tähenduses – mõista ja kus mõistmise eelduseks on tihtipeale lihtsustatud vahendus, mille formaadi määravad erinevad sotsiaalmeedia või elektroonilise meedia kanalid.

Oled kirjutanud, et mõnikord unistad elust, mida elavad kirjanikud.⁴ Mis on sind siiski hoidnud teadustöö ja õppejõu ameti juures?

Eks see oli naljaga pooleks kirjutatud, aga see on seotud frustratsiooniga üha suureneva bürokraatia pärast, eriti teadustöös. Et teadlasena ellu jääda, peab seda bürokraatiat valdama. Sellel pole erilist seost töö tegeliku sisuga, mida liigselt suunab ja pärsib vajadus kõike edukalt „maha müüa” (st rahastus hankida). Nagu ka vajadus pidevalt toota näitajaid – avaldada, konverentsidel esineda ja seda kõike igasugu kanalite kaudu reklaamida. On vaja aega ka lihtsalt lugemiseks ja mõtlemiseks, ilma et sel oleks praktiline väljund. See on nii banaalne tõde, et seda on piinlik väljagi öelda, aga sellist aega jääb iga aastaga aina vähemaks. Või vastupidi, pelgan, et kui ma seda ütlen, siis peetakse mind (teadlasena) laisaks ja küündimatuks. Aga vaatamata kõigele on õppejõu- ja teadustöö mind köitnud ja kõidab siiani, sekka olen teinud ka administratiivtööd (ülikoolis programmijuhina).

(Kirjandus)õppejõu töö on aastatega palju muutunud, sest kirjanduse roll ja staatus ühiskonnas on tohutult teisenenud. Tänapäeval kujutab (ilu)kirjandus endast eksootilist nišivaldkonda, millega ka need, kes seda õppima lähevad, ei pruugi väga kursis olla. Vahel

⁴ L. Kurvet-Käosaar, Tegelikult palju *cool*'im ehk võimendamise ja tasalülitamise dünaamikast. – Keel ja Kirjandus 2019, nr 3, lk 223.

³ Vt L. Kurvet-Käosaar, Elulugude nõudlik lumm. – Sirp 11. V 2018.

mulle tundub üliõpilaste ees seistes, et olen nagu mingi eeljalooline olend, kes püüab vahendada midagi mingist ammu kadunud maailmast. Õpetades pean üha nuputama, kuidas paremini kirjanduse ja kirjandusteaduse vastu huvi äratada, see on paras väljakutse. Minu jaoks on olnud suur privileeg see, et mul on olnud võimalus õpetades pidevalt õppida ja üliõpilastega suhelda, ma ei kujuta oma elu ilma selleta ettegi.

Aga lugedes, ükskõik kas ilukirjandust või omaelulookirjutust, kujutan ikka ette teostes elatavat elu ja end neid elusid elamas. See ongi ju kirjanduse üks olulisi otstarbeid, mille kaudu õpime maailma ja inimestega suhestuma, olema empaatilised. Aga olen lugedes teravalt tajunud ka piire, kus loetuga samastuda ei ole võimalik. Kuidas ma saaksin väita, et suudan ette kujutada, mida tähendas olla oma igapäevasest turvalisest ja armastatud maailmast alatiseks järsult välja rebitud, nagu see juhtus nendega, keda küüditati ja vangilaagritesse saadeti? Kuidas saaksin väita, et tean, mis on nälg või mida tähendab aastakümneid elada valitseva poliitilise korra seatud teadmatuses oma lähedaste saatusest ning enese ja oma laste tulevikust? Kui nendest teemadest kirjutan, siis on see mul pidevalt mõttes ja mõjutab seda, kuidas ja kas üldse saan millestki kirjutada. Ühel pühapäeval läksin korraks töö juurde, et lõpetada teesid ja täpsustada andmeid raamatu kohta, kuhu on kogutud ühe naise kirjad vangilaagrist oma tütrele, kes oli ema arreteerimise ajal kolmeaastane. Kui hakkasin seda raamatut uuesti lugema, siis ma lihtsalt istusin laua taga ja nutsin ega suutnud mingeid teese kirjutada. Ma ei pea iga hinna eest püüdma nendest lugudest distantseeruda, aga teadvustan, et see on minu reaktsioon, mis tuleneb minu ja neis elulugudes ülestähendatud maailmade kokkupõrkest ja et sel pole tingimata seost empaatiaga. (Teadustöös) on empaatia paljuski ka metodoloogiline küsimus: kuidas elulugusid autorist läh-

tudes oma töös kõige paremini ja ausalt esindada ja vahendada.

Kogumikus „Minu lapseõlvekodu oli Eesti NSV-s” (2019) esined suurepärase omaeluloolise tekstiga. Kui sa ise niisuguseid tekste uurid ja see toob mõnikord esile sellised emotsioonid, nagu just mainisid, siis kui lihtne on autobiograafilist teksti kirjutada? Ja hiljuti mainisid intervjuusid kui huvitavaid uurimisallikaid – praegu aga annad üht niisugust iseenda kohta.

Eks seda intervjuud andes üks osa minust jälgib valvsalt, millist enesekuvandit esitan, püüab seda suunata ja redigeerida. Teadlik enesenarratiivi konstrueerimine on omane igale intervjuule (ja sageli ka peegeldub neis), omaelulookirjutuse uurijana olen mõnest enesevahenduse aspektist ehk teadlikum. Seni ei ole ma väga tahtnudki midagi enda kohta (avalikult) kirjutada. Eesti NSV lapseõlvekodu kogumikku kirjutasin armastusest ja austusest oma emapoolsete vanavanemate, Helga Valgerist-Sitska ja Eduard Sitska vastu, kes on mind ehk kõige enam kujundanud ja suunanud. Kirjutamise ajal aga maadlesin küsimustega, kui paljut on õigus avalikult vahendada ilma teise privaatselt maailma häirimata. Kas kirjasõna, nii hästi või halvasti kui sa seda parajasti valdad, suudab edasi anda elavat inimest ja tema tegelikku elu? Ma arvan küll, et selle temaatikaga tegeledes lihtsalt peab vahel natuke endast kirjutama – kuigi ei pea tingimata kirjutatut avaldama. See annab parema perspektiivi ja on ausam ka. Kui kevadel õpetasin elulookirjutuse kursust, siis kirjutasin kõik harjutused üliõpilastega kaasa – kuigi päris tervet elulugu kirja ei saanud.

Lawrence Durrell on üles märkinud intrigeeriva kommentaari Teise maailmasõja ajal saadetud ääretult poeetilise kirja kohta, mis andis edasi kellegi tegelikku kohakogemust: „[---] sellise kirjandus-

liku meisterlikkuse juures on kogu lugu tõenäoliselt väljamõeldis, mis muidugi ei vähenda selles peituvat tõde.⁵ **Kuidas sina kaalud oma uuritavas materjalis väljamõeldise ja tõe suhet? Kas elulugusid uurides otsid sealt seda, kuidas tegelikult oli, või suhtud esitatud loosse kui konstrueeritud, valitud väljendusviisiga narratiivi? Ja mida nt eriti intiimsed allikad sulle kui inimesele ja sulle kui teadlasele annavad/õpetavad?**

Tõekriteeriumide kehtestamine on olnud autobiograafiauuringute kujunemise teljeks. Tänapäeval need range ettekirjutusliku raamina enam ei kehti, kuid kõik (auto)biograafilised tekstid säilitavad seose referentsiaalse maailmaga. Eelkõige avaldub see võimalike lugemisstrateegiatena, mida tekst välja käib, ja see on kõigi (auto)biograafiliste tekstide tunnusjoon, mis on seotud mälu, kogemuse, enesetaju ja -määratluse, indiviidi ja ühiskonna suhtedünaamika, mõju ja autoriteedi jm küsimustega. Omaelulookirjutusliku teksti tõde on lahutamatu teksti omadustest (narratiivne struktuur, kujundlikkus, temaatilised fookused, jutustaja positsioon jne), autobiograafiline mina ja (tema) tõde on tekstuaalne.

Mõiste *intiiimne allikas* on väga põnev. Tänapäeva ühiskond nõuab üha rohkem intiimse (ehk mingi varasema kriteeriumi alusel avalikult mittejagatavasse sfääri kuuluva) avalikuks tegemist. Intiimset mõistetakse sageli mitte millegi sügavalt isikliku tähenduses, vaid kui midagi, mis seondub teatud osaga inimese elust, näiteks kehalisuse või seksuaalsusega või laiemalt millegi salajase või keelatud. Sellest perspektiivist on huvitav jälgida privaatse ja avaliku sfääri dünaamikat, seda, mis

tingimustel midagi avalikuks tehakse ja mis vastuvõtt sellele osaks saab. Kui mõista intiimse all midagi, mida vahendatakse iseendale või kitsamas ringis, siis nõukogude ajal kirjutatud või sellest perioodist kirjutatud tekstides saab intiimseks pidada poliitilisi, ajaloolisi ja ideoloogilisi küsimusi, mida avalikult vahendada ei olnud võimalik. Niisugust arusaama avaliku ja privaatse vahekorrrast pole ma õppinud üksnes omaeluloolisi tekste uurides, vaid see oli mu lapsepõlve- ja noorusaja käibetõde.

Kui jätta kõrvale uurijakohustused, siis mis sind kirjanduses enim kõnetab, st mida sa lihtsa lugejana meelsaimini loeksid?

Ma ei tea, kas nendest kingadest on võimalik päriselt välja astuda. Ilmselt loeksin ka lihtsa lugejana omaeluloolisi teoseid, ka elulookogumikke. Loen üksjagu maailmakirjandust ja mitte ainult neid autoreid, kelle teosed on viimasel ajal laineid löönud. Kaasaegsetest kirjanikest meeldivad mulle nt Donna Tartt ja David Mitchell, aga vanad lemmikud on Isabel Allende, Clarice Lispector, Julio Cortázar, Virginia Woolf, Samuel Beckett. Igal aastal loen vähemalt korra „Don Quijotet”. Olen kogu täiskasvanuolu lugenud Viivi Luike, „Seitsmes rahukevad”, „Varjuteater” ja „Rängast rõõmust” on mul pooleldi peas. Mulle meeldib võtta ette mõni eesti autor ja lugeda läbi kõik tema teosed, viimati lugesin nii August Kitzbergi ja Helga Nõud. Üks suuremaid lugemiselamusi viimastest aastatest on Maarja Kangro „Klaaslaps”, lugesin seda mitu aastat pärast ilmumist, enne ei sõandanud. Aga loen oma lõbuks ka teooriat, kriitikat ja ajalooraamatuid – eelkõige just raamatuid, kus on võimalik võtta aega argumendi aeglaseks ja põhjalikuks arendamiseks.

⁵ L. Durrell, Rhodose Venuse peegeldused. Teejuht saare maastikel. Tlk J. Sudak. Tallinn: Eesti Raamat, 2019, lk 82.